

organizations, etc., including neglected and abandoned ones. Mostly these are pistols and automatic guns, less often - machine guns and grenade launchers. Among ammunition - ammunition for handheld firearms, hand grenades, mines and so on.

Upon detection of weapons and ammunition, depending on the circumstances of the criminal proceeding, an inspection of the crime scene and a search are usually held, during which named objects are to be inspected, properly packaged and withdrawn.

Stated, that the purpose of inspection of the crime scene and search in the proceedings about illicit traffic of firearms and ammunition are: obtaining baseline information for suggesting versions about the origin of weapons and ammunition, methods of their travel and storage, the perpetrators of the crime; detecting traces of persons involved in the illicit traffic of firearms and ammunition; fixing and extracting discovered firearms and ammunition; clarifying the circumstances of the offense; obtaining data on persons who can provide information about the circumstances of the offense; establishing the circumstances that contributed to the commission of crimes and so on.

The necessity of involving ballistics specialist to these investigational (search) actions is proved. Attention is paid to the need for strict adherence to safety rules when dealing with weapons and ammunition. The features and the sequence of inspection of firearms and ammunition are reviewed. The recommendations for protocolling and packing discovered weapons and ammunition are given.

Key words: *firearms, ammunition, ballistics specialist, inspection of the crime scene, search, protocol.*

УДК 343

**В. Р. Кравець,
М. Ю. Веселов,
А. В. Потапенко**

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті приведено кримінологічний аналіз сучасного стану злочинності людей похилого віку. Досліджено особливості кримінально-правового попередження злочинності серед людей похилого віку, а також значення похилого віку для призначення особі кримінального покарання та його відбування. Сформульовано низку рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства України у сфері попередження злочинності людей похилого віку.

Ключові слова: *вік, злочинність, кримінальна відповідальність, особи похилого віку, попередження злочинності.*

Постановка проблеми. За даними Генеральної прокуратури України (згідно з Єдиним звітом про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень – листопад 2016 року [1]) серед загальної кількості осіб, яким було повідомлено про підозру, люди віком понад 60 років (на час учинення кримінального правопорушення) становлять 2,48%. Кількість тяжких та особливо тяжких злочинів у цій категорії осіб становить 23,98%. Від загальної кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинені всіма віковими категоріями, відсоток таких кримінальних правопорушень, скоєних особами похилого віку, становить 1,76%. Перше ж місце серед кримінальних

правопорушень, які вчиняються людьми похилого віку посідають злочини проти власності – 25,76%. При цьому левову частку 87,1% таких правопорушень пов'язано з крадіжками (ст. 185 КК України). Здавалося б, за такої статистики проведення будь-яких досліджень у цій царині не матиме особливого сенсу. Утім розподіл постійного населення України за окремими віковими групами свідчить, що в нашій державі, як і в багатьох інших країнах світу відбувається процес старіння населення. Якщо для 1990 року відсоток людей віком понад 60 років серед загальної кількості населення становив 18,33%, то на початок 2016 року – 22,11% (дані отримано з демографічної статистики населення України (1990-2016) [2]). Різниця в 3,78% (у бік збільшення) за чверть століття – це для демографічної ситуації не дуже оптимістична картина.

Процес старіння населення має низку негативних наслідків. Крім глобальних соціально-економічних проблем (брак працездатного населення, пенсійна криза), старіння населення неминуче спричиняє негативні прояви криміногенного характеру – об'єктивне зростання кількості злочинів, скоєних представниками цієї вікової групи. Якщо у 2001 році особами похилого віку було вчинено 1,75% від загальної кількості злочинів [3, с. 3], то у 2016 році цей показник збільшився до 2,48% [1]. Указане обумовлює актуальність завчасного пошуку способів попередження вказаного негативного явища. Окрему групу в подоланні злочинності становлять кримінально-правові заходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емпіричною базою під час написання статті стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як А. В. Андрушка, Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, А. А. Байбаріна, О. В. Барсукової, Т. І. Вишневської, Т. М. Волкової, В. В. Голіної, І. М. Данышина, О. М. Джузи, Ю. А. Дем'яненка, В. М. Дрьоміна, М. О. Житинської, М. В. Кирильченка, В. М. Кудрявцева, О. Ю. Новікової, Р. І. Михєєва, І. С. Мірошніченка, М. О. Морозова, Є. Ю. Полянського, П. В. Разумова, Є. Л. Стрельцова, Дж. Ф. Шелі та ін. Але аналіз змісту публікацій указаних авторів свідчить про наявність багатьох невирішених або спірних питань.

Формування цілей. Метою статті є з'ясування особливостей кримінально-правового попередження злочинності серед людей похилого віку та напрацювання відповідних пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Вік людини та питання, які з ним пов'язані, є предметом вивчення різних наук: біології, медицини, педагогіки, психології, філософії, соціології. Не є з цього винятком і правова наука, де в різних галузях права вік є одним з юридичних фактів, з яким норми права поєднують виникнення, зміну або припинення правовідносин, прав та обов'язків. Якщо мовити про такий період життя людини як похилий вік та його визначення в праві, то слід звернути увагу на проблему відсутності чіткої дефініції цього терміна.

У ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» зазначено, що

громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року. У цій ст. 26 указанного вище Закону такий вік пов'язують з досягненням 60 років та наявністю страхового стажу не менше 15 років. Для жінок пенсійний вік законодавець ставить у залежність від дати народження (до досягнення віку, встановленого абзацом першим цієї статті, право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження й старші після досягнення ними такого віку: 55 років – які народилися до 30 вересня 1956 року включно і так далі включно до 60 років. Але в Законі України «Про пенсійне забезпечення» у ст. 12 вказано, що право на пенсію за віком мають: чоловіки – після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 25 років; жінки – після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 20 років. При цьому в ст. 13 цього Закону передбачається отримання права на пенсію й на пільгових умовах, починаючи із 45 років.

Отже, з викладеного ми бачимо певну «розмитість» у визначенні вікових меж – від 45 (пільгових) до 60 років – для чоловіків, та від 55 (залежно від народження) до 60 – для жінок. При цьому згідно із Законом треба враховувати страховий стаж та стаж роботи. Безумовно, що для з'ясування особливостей злочинності серед осіб похилого віку таке визначення вкрай не прийнятно.

Проаналізувавши інші сфери правового регулювання, ми пропонуємо в кримінально-правових відносинах під поняттям «людина похилого віку» розуміти особу жіночої та чоловічої статі, яка досягла 60 років.

Серед питань кримінально-правового регулювання відповідальності осіб похилого віку, які викликають інтерес науковців можна виокремити такі:

- доцільність встановлення в законодавстві верхньої вікової межі кримінальної відповідальності;
- проблеми осудності осіб похилого віку;
- проблеми застосування покарання до осіб похилого віку;
- визначення похилого віку як підстави до пом'якшення чи звільнення від фактичного відбування кримінального покарання.

З проблемою скоєння злочину в літньому віці тісно пов'язане питання про можливість непритягнення до кримінальної відповідальності осіб, які досягли певного віку, тобто встановлення верхньої вікової межі застосування кримінальної відповідальності. Обґрунтування проблеми верхньої вікової межі кримінальної відповідальності пов'язано зі здатністю особи розуміти характер і соціальну значимість своїх дій, співвідносити свої бажання й спонукання з вимогами законодавства, з нормами поведінки встановленими в суспільстві, здатністю правильно сприймати виховний та каральний характер кримінального покарання. Висловлена в науковій літературі думка про так зване «старече одряхління» (власне, вікові зміни психіки, не пов'язані з психічними захворюваннями) як елемент психічних аномалій, що може виключати кримінальну відповідальність, на переконання А. В. Андрушка, є дискусійною [3, с. 11]. Приведені О. Д. Ситковською обставини аргументують, що жорстке регулювання верхньої вікової мережі було б неправильним. На

відміну від нижнього вікового порогу зафіксувати його на «всі випадки життя» неможливо [4, с. 122]. П. В. Разумов також дуже критично ставиться до цієї перспективи. На його думку, уведення верхніх вікових меж кримінальної відповідальності може призвести до масового зловживання цим положенням. Гуманне ставлення до літніх злочинців може бути далеко не гуманним щодо потерпілих [5, с. 176]. Ми також переконані, що фіксоване встановлення верхньої вікової межі кримінальної відповідальності недоцільно.

Щодо питання осудності людей похилого віку А. В. Андрушко зазначає, що у випадку наявності в таких осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння психічної хвороби це питання повинно вирішуватися на загальних, визначених чинним Кримінальним кодексом підставах [3, с. 13]. Погоджуючись з цим, ми вважаємо за потрібне звернути увагу на той факт, що з віком імовірність психічних відхилень (обумовлених саме фізіологічними процесами старіння) значно зростає.

Нагадаємо, що згідно з нормами Кримінального кодексу України (далі – КК України) не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час учинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ст. 19). Кримінальний закон також оперує таким поняттям як обмежена осудність. Тобто така особа, яка під час учинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повністю усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними підлягає кримінальній відповідальності. Але визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання й може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 20). Тому, за нашим переконанням, у випадку вчинення кримінального правопорушення особою похилого віку (понад 60 років) органи досудового розслідування в обов'язковому випадку мають призначати проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного.

Для цього потрібно внести зміни до п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України та викласти цю норму в такій редакції: «3) визначення психічного стану підозрюваного – особи похилого віку (понад 60 років) або за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності», а також до ч. 1 ст. 509 КПК України в частині: «Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи в разі, якщо підозрюваним є особа похилого віку, а також якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час учинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані ...».

До питань кримінально-правового попередження злочинності людей похилого віку належать ще проблеми застосування покарання до таких осіб

та визначення похилого віку як підстави до пом'якшення чи звільнення від фактичного відбування кримінального покарання. Чинне кримінальне законодавство України визначає види покарань, які не можуть призначатись особам, що досягли пенсійного віку. Це громадські роботи (ч. 3 ст. 56 КК України), виправні роботи (ч. 2 ст. 57 КК України) та обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України). Частина 2 ст. 64 КК України також містить обмеження, що не застосовується до осіб у віці понад 65 років довічного позбавлення волі.

А. В. Андрушко зауважує, що неможливість застосування до особи, яка досягла пенсійного віку, громадських, виправних робіт та обмеження волі, підштовхує суд до призначення їй невинуватої суворішого покарання (арешту, позбавлення волі). Тож особи похилого віку опиняються в гіршому, ніж інші особи, становищі при вирішенні питання про призначення їм покарання. Таким чином, закріплена в КК України заборона застосування до осіб пенсійного віку окремих видів покарань, маючи, на перший погляд, тільки гуманний характер у кінцевому підсумку призводить до абсолютно зворотного ефекту. Указаний автор пропонує закріпити в законі можливість призначити такій людині посильні для неї громадські роботи за її згодою за умови відсутності медичних протипоказань. Крім того, науковець вважає, що покарання у вигляді громадських робіт для вказаної вікової групи осіб варто передбачити в більшій кількості санкцій [3, с. 13].

А. В. Андрушко також обґрунтовує висновок про доцільність виключити можливість застосування довічного позбавлення волі до всіх осіб похилого віку, а не лише до осіб у віці понад 65 років. Максимальний строк позбавлення волі для осіб, які досягли до моменту вчинення злочину похилого віку, слід обмежити десятьма роками, а за вчинення особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя людини, – п'ятнадцятьма роками [3, с. 14]. Утім, на нашу думку, перспективи лібералізації кримінальної відповідальності також повинні мати розумні межі. Серед наведених у цьому підрозділі пропозицій важко погодитися з останніми, оскільки надмірна гуманізація кримінальної відповідальності для людей похилого віку може мати зворотній (негативний) ефект. Зокрема, це стосується додаткових обмежень до застосування довічного ув'язнення для цієї категорії осіб. Треба пам'ятати, що такий вид покарання передбачений за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. А отже, обмежувати суд у прийнятті рішення щодо відповідності покарання вчиненому злочину (крім передбачених чинною редакцією закону) буде невинуватим з практичної точки зору.

Посилення кримінальної відповідальності для осіб, які скоїли кримінальні правопорушення в похилому віці як засіб покращання кримінально-правового попередження злочинності взагалі не є предметом дискусії серед фахівців у галузі кримінального права чи кримінології, адже це позбавлено будь-якого сенсу. Утім вітчизняний законодавець не передбачає похилий вік і серед обставин, які пом'якшують кримінальне покарання (див. ст. 66 КК України), або є підставою звільнення від

відбування покарання з випробуванням (див. ст. 78 КК України), умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (див. ст. 81 КК України). Однак, серед низки вчених точиться думка про доцільність законодавчих змін з цього приводу.

На думку О. В. Барсукової, похилий вік повинен ураховуватися судами як пом'якшувальна обставина. Крім того, досягнення засудженою до позбавлення волі особою похилого віку вона бачить як одну з беззастережних підстав для застосування умовно-дострокового звільнення [6]. П. В. Разумов також вважає, що як перед законодавцем, так і в судовій практиці потрібно однозначно поставити питання про включення похилого (літнього) віку до переліку обставин, що пом'якшують покарання [5, с. 145]. Серед українських учених А. В. Андрушко аргументує пропозиції щодо законодавчого встановлення можливості умовно-дострокового звільнення осіб похилого віку, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, навіть якщо невиконана умова про фактичне відбуття частини покарання, а також закріплення в КК України як обставини, яка пом'якшує покарання, похилого віку винного. Закріплення цієї пом'якшуючої обставини зобов'яже суди враховувати її при винесенні вироку таким особам [3, с. 18].

Можна погодитися з такими баченнями вчених. Але, на нашу думку, подібні доповнення КК України мають носити лише альтернативний характер, тобто передбачати таку можливість, але лише суд (залежно від конкретних обставин кримінального правопорушення та особистості злочинця похилого віку) буде приймати остаточне рішення щодо їх застосування.

Висновки. Отже, можна дійти таких узагальнювальних висновків:

– по-перше, у випадку вчинення кримінального правопорушення особою похилого віку (понад 60 років) органи досудового розслідування або прокуратура в обов'язковому порядку мають призначати проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного, оскільки у вказаній віковій категорії людей наявна висока вірогідність психологічних та психічних відхилень (розладів), обумовлених фізіологічними процесами старіння. Для цього потрібно внести відповідні доповнення до змісту п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України та ч. 1 ст. 509 КПК України;

– по-друге, можна підтримати пропозиції деяких учених щодо закріплення похилого віку як: а) обставини, що пом'якшує кримінальне покарання; б) підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням; в) підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання з унесенням відповідних доповнень до змісту норм КК України. Але подібні доповнення до КК України мають носити лише диспозитивний характер;

– по-третє, особливості кримінально-правового регулювання попередження злочинності людей похилого віку полягають переважно в гуманізації положень кримінальної відповідальності вказаної категорії злочинців, але цей процес також повинен мати розумні межі, тому що надмірна лібералізація може мати зворотній (негативний) ефект. Зокрема, це стосується деяких наявних у теорії кримінально-правової та кримінологічної

науки пропозицій щодо додаткових обмежень до застосування довічного ув'язнення для цієї категорії осіб.

Безумовно, що лише кримінально-правовими заходами (навіть якщо рухатися в напрямі посилення кримінальної відповідальності) розв'язати всі проблеми злочинності неможливо. Значний вплив на рівень цього негативного явища мають соціальні процеси в країні (суспільстві), особливо це впливає на людей похилого віку. Тому паралельно з вивченням аспектів кримінально-правового попередження злочинності увагу науковців також мають привертати інші сфери правового регулювання життєдіяльності людей похилого віку тощо.

Використані джерела:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень - листопад 2016 року / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820&c=edit&c=fo.

2. Населення (1990-2016) : демографічна та соціальна статистика / Держстат України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.

3. Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Андрушко ; ДНДІ МВС України. - К., 2010. - 20 с.

4. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности : учебн. пособ. / О. Д. Ситковская. - М. : Изд-во Норма, 1998. - 278 с.

5. Разумов П. В. Криминологическая характеристика геронтологической преступности и меры ее предупреждения : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. В. Разумов ; Ставропольский гос. ун-т. - Ставрополь, 2005. - 192 с.

6. Барсукова О. В. Старческая преступность и преступления против лиц пожилого возраста (криминологические и уголовно-правовые проблемы) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Барсукова ; Юрид. ін.-т Дальневосточного гос. ун-та. - Владивосток, 2003. - 27 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/starcheskaja-prestupnost-i-prestuplenija-protiv-lic-pozhilogo-vozrasta.html>

Стаття надійшла до редколегії 09.03.2017

Кравец В. Г., Веселов М. Ю., Потапенко А. В. Уголовно-правовое предупреждение преступности среди пожилых людей

В статье приведен криминологический анализ современного состояния преступности пожилых людей. Исследованы особенности уголовно-правового предупреждения преступности среди пожилых людей, а также значение пожилого возраста для назначения лицу уголовного наказания и его отбывания. Сформулировано ряд рекомендаций, направленных на совершенствование уголовного и уголовно-процессуального законодательства Украины в сфере предупреждения преступности пожилых людей.

Ключевые слова: *возраст, преступность, уголовная ответственность, лица пожилого возраста, предупреждения преступности.*

Kravets V., Veselov M., Potapenko A. Criminal and Legal Prevention among Elderly People

In the article the criminological analysis of the current state of crime seniors. Attention is paid to the problem of the lack of a clear definition of the term «old age» in the law. After analyzing other areas of regulation, proposed in criminal relations under the term «elderly people» to understand the identity of male and female, who has reached 60 years. The features penal crime prevention among the elderly, and the importance of the elderly person for purpose of criminal punishment and its serving. In particular, in the context of legal regulation of responsibility elderly addressed such issues as establishing legislative expediency upper age limit of criminal responsibility; sanity problems of the elderly; impose penalties on the problems of the elderly; definition elderly as grounds for mitigation or dismissal from the actual serving of punishment.

Driven by a critical assessment and justified the unreasonableness of a fixed upper age limit for criminal liability. It is noted that increasing criminal liability for persons who have committed criminal offenses in the elderly as a means of improving the penal crime prevention in general is not a matter of debate among experts in the field of criminal law or criminology, as it is deprived of any meaning. However, it has been suggested that the liberalization of criminal responsibility older people should have reasonable limits, since excessive humanization of responsibility for this category of persons may result in reverse (negative) effect. Formulated a series of recommendations aimed at improving the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine in the field of crime prevention elderly. Proposed requirement for psychiatric examination to determine the state of sanity if a suspect is a person of advanced age.

Key words: age, crime, criminal liability, the elderly, crime prevention.

УДК 343.44

М. Й. Кулик

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ, ВИДАЧА (ЕКСТРАДИЦІЯ) ЯКОЇ ЗАПИТУЄТЬСЯ, З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено аналізу практики Європейського суду з прав людини щодо порушень державою гарантованих Європейською конвенцією прав при вирішенні питання про екстрадицію особи.

Під час вирішення питання про екстрадицію уповноважені правоохоронні органи України мають урахувати ситуацію з дотриманням прав людини в запитуючій державі, зокрема щодо жорстокого поводження. Для цього як джерела оцінки ситуації на предмет жорстокого поводження в контексті статті 3 Європейської конвенції рекомендується використовувати матеріали неурядової організації «Міжнародна Амністія»; інформацію від урядових джерел, включаючи Державний департамент США; матеріали Гельсінської Федерації з прав людини тощо.

Визначено фактори, що впливають на гарантії дотримання основоположних прав і свобод особи, та які потрібно враховувати при прийнятті Україною рішення про екстрадицію. Це законність затримання для екстрадиції; гарантування безпеки в разі екстрадиції особи (у контексті статті 3 Європейської конвенції); гарантування справедливого судового розгляду в разі видачі особи (у